

Kurban İbadetinde Maddî Durumun Etkisi*

Kadir DEMİROĞLU

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim
Dalı

Res. Assist., Manisa Celal Bayar University Faculty of Theology Department of Islamic
Law, Manisa/TÜRKİYE

kadir.demiroglu@cbu.edu.tr | orcid.org/0000-0003-3156-2738

Özet

İslam dininde, toplumda yaşayan ihtiyaç sahipleri göz ardı edilmemiş, onların yararına olacak bazı hükümler konmuştur. Bu hükümlerde maddî durumu iyi olanlara diğer bir ifadeyle dinî açıdan zengin kabul edilenlere sorumluluk yüklenmiş, maddî durumu iyi olmayan yani fakir kabul edilen kimselere ise yararlanabilecekleri olanaklar sağlanmıştır. Böylece ekonomik açıdan bir denge sağlanmaya çalışılmıştır. Kurban ibadetinin de ekonomik açıdan bir denge oluşturma, fakirlerin ihtiyacını giderme, toplumsal dayanışmayı temin etme vb. amaçlara matuf olduğu aşikârdır.

Kurban ibadetinde kurbanlık hayvanın bedelinin tasadduk edilmesi, bu ibadetin ifası için yeterli görülmemiş bizâtihi belli şartları taşıyan hayvanın boğazlanması (irâkatü'd-dem) mükelleflerden talep edilmiştir. Bu talebin karşılığı Hanefî mezhebinde vücûb, diğer mezheplerde ise sünnet olmuştur. Fıkhî hükmü bakımından mezhepler arasında farklılık olsa da kurban ibadetinin toplum arasında önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Zira Müslümanlar bu ibadete ayrı bir önem vermekte hatta bazıları maddî durumu yetersiz olmasına rağmen kurban kesme gayreti içerisinde olmaktadır. Öte yandan kurban ibadetinde bireylerin maddî durumunu ilgilendiren konu sadece kurban yükümlülüğü değildir. Satın alınan kurbanlık hayvanın ölmesi, kaybolması, çalınması, hayvanın kusurlu hale gelmesi, satılması ve son olarak da kurban etinin taksimi konularında da

* Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmakta olan "Malî Durumun Fıkhî Hükümlere Etkisi" başlıklı doktora tezi kapsamında ulaşılan verilerden üretilmiştir.

Geliş/Received: 23.02.2022 | **Kabul/Accepted:** 21.06.2022 | **Yayın/Published:** 30.06.2022

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

© Kadir DEMİROĞLU | CC BY-NC-ND 4.0 International

bireyin maddî durumuna göre değişik hükümler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ibadetin bireylerin maddî durumuyla olan ilgisi üzerine bir çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmüştür. Bu sebeple de gerek mukayeseli fıkıh kitaplarında gerek mezheplerin kendi kaynaklarında kurban ibadeti ile ilgili bilgiler tespit edilmiş ve bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Kurban ibadetinin ifa edilmesi için nisaba sahip olmanın gerekliliği izahtan varestedir. Bu mal varlığının miktarında mezhepler arasında bazı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Hanefi fakihlerine göre kurban ibadetiyle yükümlü olmak için gerekli olan zenginlik, iki yüz dirhem gümüş veya yirmi miskal altın ya da bunlara eşdeğerdeki eşyaya sahip olmaktır. Zekâtın aksine sahip olunan mal varlığının üzerinden bir yıl geçmesi ve artıcı olması şart kılınmamıştır. Nisabın ölçüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından temel ihtiyaçlarından ve borcundan başka 80.18 gr altın veya değerinde para ya da eşyaya sahip olmak şeklinde ifade edilmiştir. Kurban ibadetine bir nisabın varlığı araştırıldığında Hanefilerin, kurban ibadeti için -zekâta ve fitrede olduğu gibi- belli bir zenginlik ölçüsü koydukları; diğer mezheplerin ise belli bir zenginlik ölçüsü koymadığı, genel bir ifade kullanılacak olursa gücü yetenlerin kurban kesmesinin sünnet olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Her iki görüşün de dayandığı deliller vardır. Bu iki yaklaşım karşılaştırıldığında Hanefilerin genel geçer bir kriter ortaya koydukları, diğer mezheplerin ise böyle bir kriter koymadıkları ortaya çıkmaktadır. Belli bir kriterin olmaması, kurban ibadetini bireylerin inisiyatifine bırakma anlamına gelmektedir. Toplumdaki ihtiyaç sahiplerinin yararına yönelik olan bir ibadetin, bireylerin inisiyatifine bırakılmayıp bir zenginlik ölçüsüne bağlanması kanaatimizce daha makul görünmektedir.

Maddî durumun kurban ibadetine etkileri hususunda fakihlerin birtakım kurallar çerçevesinde hareket etmeleri genelde makul sonuçlar doğurmakla birlikte bazı durumlarda fakirlerin aleyhine hükümlerin ortaya çıkmasına da sebep olabilmektedir. Nisaba malik olmayan kimsenin satın aldığı kurbanlık hayvanın adak hükmünde olduğunun kabul edilmesi, fakirlerin aleyhine bir sonuç doğuran bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda aslen fakirin faydasına öncelik verilmesi gereken bir ibadette fakirin aleyhine olacak hükümlerin söz konusu olması, verilen hükmün gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Böyle durumlarda fakihlerin içtihat sonucu ulaştıkları hükümlerin nas gibi kabul edilmemesi, toplumun faydasına olan uygulamanın benimsenmesi kanaatimizce daha makul görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kurban, Nisab, Fakir, Zengin.

The Effect of Financial Situation in the Worship of Sacrifice**

Summary

In Islam, the poor and needy people in society were not overlooked; rather, arrangements were made for their welfare. In these arrangements, those who have a solid financial status, in other words, those who are religiously wealthy, are given responsibility, while those who lack financial backing, in other words, those who are impoverished, are offered opportunities from which they can benefit. By this means, an economic equilibrium has been attempted. It is self-evident that sacrifice worship is directed towards objectives such as achieving economic balance, satisfying the needs of the impoverished, ensuring social unity etc.

For fulfilling the sacrifice worship Islamic charity (tasadduq) of the animal is not considered as enough, per se an animal having certain conditions must be slaughtered (irâkat al-dam) from obligants in the sacrifice worship. This situation is called “wujub” in Hanafiyyah school and is called “sunnah” in other sects. It is known that sacrificing worship has an important role in society although some differences among sects in terms of the Islamic jurisprudential. It can be observed that Muslims habitually regard this worship, some of them try to fulfil of sacrifice although they do not have enough money. Moreover, the responsibility of the sacrifice is not the only issue related to the financial situation of individuals for sacrificial worship. There are different arrangements regarding the financial situation of the person such as death, loss, theft, defectiveness, to be sold and the distribution of the meat of the purchased sacrificial animal. Hence, a study related to the financial situation of believers who want to perform the sacrifice is needed. For this reason, information regarding sacrificial ritual is determined from both comparative jurisprudence books and the sects own sources and it is tried to draw a conclusion.

Needles to say that, for the sacrificing ritual, having nisâb is necessary. There are some differences of opinion among the sects about the amount of property required for the fulfillment of the sacrifice. According to the Hanafiyyah school, the wealth required to be responsible for sacrificial worship is to have 200 dirham silver or 20 miskal gold, or property equivalent to these. Some responsibilities such as a year must pass from the time when the property was gained and property must be increaser did not consider as requirements, unlike the zakat. Measurement of the nisâb is determined by the Directorate of Religious Affairs as having 80.18 grams of gold, or equal money or stuff besides

** This study was derived from the data obtained within the scope of the doctorate dissertation titled “The Influence of Financial Position on Fiqh Provisions”, which is being prepared at the Institute of Social Sciences of Dokuz Eylül University.

debt and basic necessities. When the existence of a nisab (a measure of richness showing that zakat is obligatory) in the worship of sacrifice is investigated it is seen that certain extent wealth is necessary, as such in zakat and fitra, to fulfil the sacrifice worship for the Hanafiyya sect, however other sects have not required any measure of richness, alternatively they express that sacrifice is sunnah for those believers who can afford. Both opinions have evidences. When these two opinion to be compared it is made clear that Hanafiyyah determined some common criterias, on the contrary other sects. The absence of any criteria means that sacrifice worship is put under the initiative of believers. In my opinion it seems more reasonable to establish standards of wealth, instead of an individual choice, for worship focusing on needy.

Some opinions of canonists (fax) about the effects of the financial situation on sacrificial worship create reasonable results usually, but sometimes it could cause to some rules against pors. An animal that is bought by a believer who does not have nisab, is considered as vow (not sacrifice) might be seen as an example of this situation. In this context, if some rules are declared for worship in which poor people must be given priority, but these rules are against the poor, thus they must be reviewed. In such cases, it seems more reasonable that decretals given by faqihis as a result of jurisprudence should not consider as a religious rule (nas), instead, practices that are beneficial to society may keep fulfilling.

Keywords: Islamic Law, Sacrifice, Nisāb, Poor, Rich.

Giriş

Sözlükte Kurban Bayramı günlerinde kesilen hayvan, “udhiyye” olarak isimlendirilmiştir.¹ Bir fıkıh terimi olarak udhiyye, “Allah’a yakınlaşmak maksadıyla hususî bir hayvanı özel bir vakitte boğazlamak” veya “Allah’a yaklaşmak için Kurban Bayramı günlerinde kesilen hayvan” şeklinde tanımlanmıştır.² Kurban ibadetinin meşruiyeti kitap, sünnet ve icmâ ile sabit olmuştur. Kitaptan delil: “Rabbin için namaz kıl ve kurban kes”³ ve “Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah’ın dininin nişanelerinden kıldık”⁴ ayetleridir. Sünnetten delil ise -başka hadisler de bulunmakla birlikte- Hz. Aişe’den (ra) rivayet olunan şu hadis-i şeriftir: “İnsanoğlu, Kurban Bayramı günlerinde Allah’a (cc) kan akıtmaktan daha sevimli gelen bir iş yapmaz. Onun kurbanı, kıyamet gününde boynuzları, kılları ve ayakları ile gelecektir. Kurbanın kanı yere düşmeden

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (İbn Manzûr), *Lisânü'l-Arap* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993), 14/574.

² Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr li'l-âcizi'l-fakîr* (Lübnan: Şirketü ve matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1970), 9/505.

³ el-Kevser 108/2

⁴ el-Hac 22/36.

önce Allah (cc) katında bir makama ulaşır. Bu sebeple kurbanınızı gönül hoşnutluğu ile kesin!”⁵ Ayrıca müslümanlar, kurban kesmenin meşru olduğu hususunda icma etmişlerdir.⁶

Fikhî hükmü açısından vacip ve nafîle/tatavvu olmak üzere ikiye ayrılan kurbanın vacip olan türü üç kısma ayrılır:

- 1) Hem zengin hem fakire vacip olan kurban
- 2) Zengine vacip olmayıp fakire vacip olan kurban
- 3) Fakire vacip olmayıp zengine vacip olan kurban.⁷

Hanefîlerin yaptığı bu taksimde hem zengin hem fakire vacip olan kurban, nezredilen kurbanlardır. Örneğin “Allah için bir koyun kurban edeceğim” diyen kişinin - ister zengin ister fakir olsun- kurban kesmesi vacip olur. Yine bir kişi fakir iken kurban kesilen günlerde kesmek üzere böyle bir nezirde bulunsa ve o günler içerisinde zenginleşse iki tane kurban kesmesi gerekir. Yani adakta bulunurken fakir iken sonradan zenginleşmesi, adak yükümlülüğüne tesir etmemektedir. Kurbanlardan biri adak kurbanı diğeri de udhiyyedir.⁸ Zengine değil de fakire vacip olan kurban, fakir bir kişinin udhiyye olarak satın aldığı kurbandır. Fakir olması sebebiyle kurban kesmesi vacip olmayan birisinin kurban etmek için hayvan satın alması onu kesmeyi kendisine vacip kıldığı şeklinde değerlendirilmiş ve örfen nezir/adak yerine geçtiği kabul edilmiştir.⁹ Fakire değil de zengine vacip olan kurban ise oğlu yerine bir koyun kurban etmekle yükümlü tutulan Hz. İbrahim’in (as) mirasını ihya ederek günahların bağışlanması ve hataların giderilmesi için kesilen kurbandır (udhiyye)¹⁰ ki ülkemizde de kurban denildiğinde kasdedilen budur.

⁵ Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, vd. (Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), “Edâhî”, 1 (No. 1493).

⁶ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü* (Dımeşk: Dâru'l-Fikir, ts.) 4/2702-2703.

⁷ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 5/61-62.

⁸ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/62.

⁹ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/62; Burhânîpûrlu Şeyh Nizâm vd., *el-Fetâva'l-Hindiyye* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1310/1892), 5/291.

¹⁰ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/61-62; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/291; Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 30 Haziran 2022). Kurbanın vacip olması ile ilgili bkz. Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman Şeyhizâde (Damad Efendi), *Mecmau'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/519.

1. Kurbanın (Udhiyye) Vacip/Sünnet Olmasının Şartları

Kurbanın hükmü konusunda mezhepler arasında iki yaklaşım bulunmaktadır. Hanefilere göre vacip,¹¹ cumhura ve Hanefilerden Ebu Yusuf'a göre ise sünnet kabul edilmiştir.¹² Hanefiler, “Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!”¹³ ayetindeki ve “Bayram namazından önce kurban kesen, yeniden kessin. Kesmeyen de Allah’ın (cc) ismi ile kesin.”¹⁴ hadisindeki emirlerin vücûb ifade ettiğini bu sebeple de kurbanın vacip olduğunu söylemişlerdir. Hanefilerin bir diğer delili ise “İmkânı olup da kurban kesmeyen bizim mescidimize yaklaşmasın”¹⁵ hadisidir. Zira hadiste geçen tehdit, ancak vacibin yerine getirilmemesinde söz konusu olabilir.¹⁶ Cumhuriyet’in¹⁷ delili ise “Zilhicce ayı girer ve biriniz kurban kesmek isterse, saçından ve bedeninden herhangi bir şey koparmasın.”¹⁸ hadisidir. Bu hadiste kurban kesmenin kişinin isteğine bırakılması, vacip olmadığını göstermektedir. Diğer bir delil de “Üç şey vardır ki onlar bana farz, size ise tatavvudur: Vitir namazı, kurban ve kuşluk namazı.”¹⁹ hadisidir.

Diğer ibadet türlerinde olduğu gibi kurban ibadeti ile yükümlü olmak için de birtakım şartlar gereklidir. Bu şartlar şunlardır:

a) Hür ve müslüman olmak. Kurban kesmenin vacip olduğuna hükmeden Hanefilere göre kurban kesmenin vacip olması, sünnet olduğuna hükmeden diğer mezheplere göre de sünnet olması için hür ve müslüman olmak şarttır.²⁰

b) Mukîm olmak. Bu şart, kurbanı vacip kabul eden Hanefilere göredir. Kurbanın sünnet olduğuna hükmeden diğer mezheplere göre ise mukim olmak şart değildir. Bu ihtilafın sonucu olarak Hanefilere göre seferî olanlara kurban kesmek vacip değilken

¹¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 12/8.

¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 12/8; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 2/191; Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni li'bnî Kudâme* (b.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 9/447; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürf en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/382.

¹³ el-Kevser 108/2.

¹⁴ Ebü Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995), 31/111.

¹⁵ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 1/72.

¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/8; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 4/2704.

¹⁷ Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 4/2704-2705.

¹⁸ Müslim, “Edâhî”, 7.

¹⁹ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, 3/485.

²⁰ Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr* (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937), 5/16; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 4/2711-2712.

Hanefilerin dışındakilere göre ise kurban kesmek hem seferî olan hem de mukîm olanlar için sünnettir.²¹

c) Akıllı ve Bâliğ olmak. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre akıllı ve bâliğ olmak şart değildir; zengin olan çocuğun veya delinin malından kurban kesilmesi vaciptir. Bu görüş sahipleri, kurban ibadetini fitir sadakasına kıyas etmişlerdir. Ancak İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre veli, çocuğun malından kurban kesmez; şayet keserse tazmin etmesi gerekir. Sahih olan görüş ise çocuk zengin bile olsa kendisi için kurban kesmenin vacip olmamasıdır.²² Malikîlere göre bâliğ olmak şart değildir. Dolayısıyla gerekli şartları taşıyan çocuk adına velisi kurban keser.²³ Şâfîlere göre kurban kesmenin sünnet olması için bâliğ olmak şarttır.²⁴ Hanbelî mezhebinde ise bu hususta iki rivayet vardır. Bir rivayete göre veli, çocuğun malından kurban keser; diğer rivayete göre kesemez.²⁵

d) Zenginlik / Güç Yetirebilme. Kurban kesme, fikhî hüküm olarak ister Ebu Hanife'nin dediği gibi vacip olsun ister cumhurun dediği gibi sünnet olsun belli miktarda mal varlığına sahip olmayı gerektiren bir ibadettir. Çünkü Hz. Peygamber "Kim imkân bulur da kurban kesmezse namazgâhımıza yaklaşmasın"²⁶ buyurmuştur. Hadiste geçen "imkân bulma" ile kastedilen de zenginliktir. Hanefiler, kurban kesmenin vacip olması, diğer üç mezhep ise sünnet olması için gerekli olan zenginlikte farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hanefilere göre kurban kesme yükümlülüğü için gerekli olan zenginlik, fitir sadakası için gerekli olan zenginlikle aynıdır. Yani aslî ihtiyaçlar olan evi, elbisesi, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçları ve borcundan başka iki yüz dirheme, yirmi dinara veya eş değerinde bir mal varlığına sahip olan kişi, kurban

²¹ Mevslî, 5/16; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 4/2711-2712.

²² Şerahsî, *el-Mebsût*, 12/12; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/64; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 6/315, 316; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 4/2712; *Vezâretü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye* (Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı), *el-Mevsûatü'l-fikhıyye el-Küveytiyye* (Kuveyt: Tıbbâtü zâtî's-selâsil, 1986), 5/80.

²³ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, thk. Muhammed Hacı (Beyrut: Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, 1988), 1/437; Şemsüddîn Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafê ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-kebîr* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/118; Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrrem) es-Saîdî el-Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî alâ şerhi Kifâyeti't-tâlibi'r-rabbânî*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994), 1/566; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 4/2712.

²⁴ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî el-Kâhîrî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc* (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 6/123; Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezârî, *el-Fikh ale'l-mezâhibi'l-erbaa* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/44; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 4/2712.

²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/447.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/261.

ibadeti açısından zengin kabul edilir.²⁷ Fıtır sadakasındaki nisab, zekât nisabı ile aynı olmakla birlikte zekâtтан farklı olarak malın üzerinden bir yıl geçme ve namî (artıcı) olma şartları yoktur. Bu zenginliğe sahip olan kişiye, fıtır sadakası vermesinin vacip olmasının yanı sıra kurban kesmesi de vacip olur.²⁸ Diğer mezheplerin aksine Hanefiler nisabı şart koşmuşlar, buna gerekçe olarak da kurban bedelinin, mal varlığının tamamına tekabül edebileceğini bunun sonucunda da kişinin zorluk/haraçla karşı karşıya kalacağını söylemişlerdir.²⁹

Malikîlere göre kurban ibadeti açısından muayyen bir zenginlik miktarı tayin edilmemekle birlikte kişinin yıl içerisinde kurban kesmek için yeterli olan paraya zaruri ihtiyaçları için muhtaç olmaması, o kişinin kurban kesme gücüne sahip olması anlamına gelmektedir. Şayet yıl içerisinde o paraya ihtiyaç duyacaksa kurban satın alma gücüne sahip olsa bile kurban kesmesi sünnet değildir. Diğer bir ifadeyle kurban kesmek, kişiyi maddî sıkıntıya düşürmemelidir. Bununla birlikte kişi fakir olup elinde sadece kurban satın alabilecek parası varsa (ve yıl içerisinde zaruri ihtiyaçları için o paraya muhtaç olmayacaksa) yine kurban kesmelidir. Bazı Malikîlere göre (borç bulabiliyorsa) borç bulmalıdır; bazılarının göre ise borç bulmak zorunda değildir.³⁰

Şâfiîlere göre kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçları haricinde bayramın birinci günü ve teşrik günlerinde kurbanın kıymetine malik olma, kurban kesme gücüne sahip olma anlamına gelmektedir.³¹ Hanbelîlere göre ödeyebilecek durumda olup kurban bedelini -borç alarak dahi olsa- bulabilen kişi, kurban kesme gücüne sahip demektir ve bu durumdaki kişinin kurban kesmeyi terk etmesi mekruhtur.³²

²⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/64; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4/2708; Şeyh Nizâm vd., *el-Fetâva'l-hindiyeye*, 5/292; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/644; *el-Mevsûa*, 31/292; 5/82.

²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/102; Abdülğanî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî el-Guneymî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-ilmiyye, ts), 1/159.

²⁹ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/64; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4/2708; Şeyh Nizâm vd., *el-Fetâva'l-hindiyeye*, 5/292.

³⁰ İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, 1/435; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şehîr bi's-Sâvî, *Bülğatü's-sâlik li-akrabi'l-mesâlik (Hâşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-sağîr)* (b.y.: Dâru'l-Mearif, ts.), 1/307; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Haraşî el-Mâlikî, *Şerhu Muhtasari Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.), 3/33; Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, 1/567; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4/2708; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/644; *el-Mevsûa*, 31/292; 5/82.

³¹ Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyramî, *Hâşiyetü'l-Büceyramî alâ şerhi'l-Menhec* (b.y.: Matbaatü'l-Halebî, 1950), 4/295; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 6/123; Süleyman b. Muhammed b. Amr el-Büceyramî eş-Şâfiî, *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb (Hâşiyetü'l-Büceyramî ale'l-Hatîb)* (b.y.: Dâru'l-Fıkr, 1995), 4/330; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4/2708; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/644; *el-Mevsûa*, 31/292; 5/82.

³² Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâc*, 3/21; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 4/2708; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/644; *el-Mevsûa*, 31/292; 5/82; Bardakoğlu, "Kurban".

Mezheplerin, kurban kesme mükellefiyeti için gerekli olan mal varlığı hususunda söylediklerine bakıldığında Hanefilerin diğerlerinden daha net bir ölçü getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Muhtemelen onlar, bu ibadeti vacip kabul ettikleri için kurban mükellefiyeti ile ilgili kriteri de netleştirmeyi amaçlamışlardır. Diğer üç mezhepte ise kişinin maddî açıdan sıkıntıya düşmemesi hususuna vurgu yapılmış, kurban mükellefi olmayı gerektiren maddî durum hususunda net bir sınır belirtilmemiştir. Bu durum ise mükellefin inisiyatif kullanmasına kapı aralaması sebebiyle mükellef açısından olumlu bir bakış açısı olmakla birlikte kurbandan istifade edecek olan muhtaçlar açısından bir mağduriyet sebebi olabilir. Dolayısıyla kurban mükellefiyeti hususunda net bir maddî sınır belirlenmesi nispeten daha faydalı görünmektedir.

Hanefi mezhebi kaynaklarında bireyin nisaba sahip olmuş kabul edilmesini diğer bir ifadeyle kurban mükellefi olmasını gerektiren farklı hususlara da değinilmiştir. Bu bağlamda gelir getiren akarı olan bir kimsenin kurban kesmesinin gerekli olması için bazı alimler, akarın kıymetinin iki yüz dirhem değerinde olmasını; bazı alimler, akardan elde ettiği gelirin bir yıllık ya da bir aylık gıda ihtiyacını karşılıyor olmasını şart kılmışlardır. Bazıları ise -diğer mezheplerin görüşüne benzer şekilde- gelir, kişinin kendisine ve ailesine yeterli ise onu zengin kabul etmişler, yetmiyorsa fakir kabul etmişlerdir. Yine dört elbisesi olan bir kimsenin bir elbisesinin fiyatı nisap miktarı değerinde olursa o kişinin zengin sayılacağı ve de kurban keseceği ancak sadece üç elbisesi olursa (elbiseslerden birisinin fiyatı nisap miktarı değerinde olsa bile) kurban kesmesinin vacip olmadığı ifade edilmiştir. Çünkü üç elbiseden birinin devamlı giymek için, bir tanesinin iş için, bir tanesinin de bayram, toplantı, ziyaret vb özel günlerde giymek için kullanıldığı kabul edilmiştir. Öte yandan kocası zengin olan kadının aldığı muaccel/peşin mehir ile zengin kabul edileceği yani kurban kesmesinin gerekli olduğu ancak müeccel/vadeli mehir ile zengin sayılmayacağı belirtilmiştir. Yine kocasıyla beraber oturduğu ev kendi mülkü olan kadın zengin kabul edilmiş ve kurban kesmesinin vacip olduğu ifade edilmiştir.³³ Sâime hayvanlara sahip olan kişiler zekâtta olduğu gibi kurbanda da zengin kabul edilmişlerdir. İki yüz dirhem değerinde mushafı olan kişinin, eğer onu gereğince okuyabilen biri ise kurban kesmesinin vacip olmadığı; okuyamıyorsa vacip olduğu belirtilmiştir.³⁴

³³ Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Mergînânî, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdulkerim Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 6/85; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/31; Şeyh Nizâm vd., *el-Fetâva'l-hindiyye*, 5/292.

³⁴ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 8/197-198; Şeyh Nizâm vd., *el-Fetâva'l-hindiyye*, 5/292-293. Diğer örnekler için bkz. *el-Fetâva'l-hindiyye*, 5/293; A. Fikri Yavuz, *Açıklamalı-Muamelatlı İslam İlmihali* (İstanbul: Çile Yayınları, ts.), 436.

Kurban ibadetine usul boyutuyla bakıldığında dinî mükellefiyet için gerekli olan kudreti, mümekkiye ve müyessire³⁵ şeklinde ikiye ayıran Hanefîlere göre³⁶ kurban, -yü-kümlülük için muayyen bir zenginlik miktarı şart kılınmasına rağmen- kudret-i mümekkiye ile vacip olan bir ibadettir. Bu bağlamda zengin bir kişi, bayramın ilk gününde kurbanlık olarak bir koyun satın alsa ve bayram bitene kadar onu boğazlamayıp bayramdan sonra fakirleşse o koyunun bizzat kendisini veya kıymetini tasadduk etmesi gerekir; kurban mükellefiyeti ondan sakıt olmaz. Şayet kudret-i müyessire ile vacip olsaydı zekât, öşür ve haraçta olduğu gibi kudretin devam etmesi yani kudret-i müyessirenin var olması şart olurdu. Nitekim nisabın helak olmasıyla zekât, çıkan mahsulün helak olmasıyla öşür, ekinin afete maruz kalmasıyla da haraç yükümlülüğü düşmektedir. Nisaba malik olan kişi, zekâtını verdikten sonra malı nisaptan düşse ve Kurban Bayramı vakti gelse o kişinin yine de kurban kesmesi gerekir; zekâtı ödemekle fakir olmuş sayılmaz. Çünkü zekât olarak verilen miktar, şer'an var kabul edilir. Örneğin iki yüz dirhemi olan bir kişi, beş dirhemini zekât olarak verdiğinde yüz doksan beş dirhem ile kurban kesmesi vacip olur. Nisap, zekâtтан başka bir sebeple örneğin nafaka vermek suretiyle eksilmiş olsa kurban yükümlülüğü düşer. Öte yandan kişi, borcunu ödediği takdirde mal varlığı nisabın altına düşerse kurban kesmesi vacip olmaz.³⁷

Kurban etmek için bir hayvan satın aldıktan sonra dinen sefer mesafesi olan bir yere yolculuğa çıkan kişiye kurbanın vacip olmadığı hükmü İmam Muhammed'den rivayet edilmekle birlikte Hanefî mezhebindeki bazı meşâyihden³⁸ eğer zengin ise o

³⁵ Hanefîler mükellefe emredilen fiilin kolayca yapılıp yapılmaması açısından kudreti/istitâati ikiye ayırmışlardır: a) Kudret-i mümekkiye: Talep edilen hususu genellikle zorlanmaksızın yapabilmeyi mümkün kılan asgari güç; vasıta ve sebeplerin selâmeti, fiziksel engellerin bulunmaması ve sağlıklı olma anlamına gelmektedir. Tüm vâciblerin edâsının şartı olan bu gücün, vâcibin zimmette borç olarak kalması için varlığının devam etmesi şart değildir. Bu kudretin ortadan kalkmasıyla yükümlülük düşmez, onun şart koşulması, mükellefiyetin oluşması anındadır. Kaza ederken de bu kudretin bulunması şart değildir. b) Kudret-i müyessire: Fiili ifa etme imkânından sonra o fiilin kolayca yapılabilmesine olanak sağlayan, kısmen devamlılığı bulunan yüksek derecedeki kudrettir. Bu kudret, edânın vücûbu için illet manası da taşıyan bir şarttır. Mükellefiyetin devam etmesi bu kudretin devamına bağlıdır. Kudretin ortadan kalkmasıyla, yükümlülük de sakıt olur. Bkz. Ali Kumaş, *İslam Hukukunda Sorumlu Olmanın Temeli (İstitâat)* (Rize: Gece Kitaplığı, 2015), 45-48; Ali Bardakoğlu, "Kudret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Haziran 2021).

³⁶ Bardakoğlu, "Kudret".

³⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 8/197-198; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 6/314; Şeyh Nizâm vd., *el-Fetâva'l-hindiyiye*, 5/292-293.

³⁸ Meşâyih kavramı ile Ebu Hanife'ye yetişememiş, ondan sonra yaşamış fakihler kastedilmektedir. Bkz. Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî*, 1/73.

hayvanı kurban etmeyip satmasının caiz olduğu; fakir ise kurban etmesinin gerekli olduğu nakledilmektedir.³⁹

2. Kurban Dair Ahkam

2.1. Kurban Kesim Vakti

Kurban kesme, kurban kesme günleri yani Kurban Bayramı'nın 1, 2 ve 3'üncü günleri içerisinde eda edilmesi gereken geniş vakitli bir vaciptir. Böyle vaciplerde vacibin eda edilebileceği zaman dilimi veya vaktin sonu, vücûbiğin taayyün eder. Nitekim namaz ibadetinde de bu şekildedir. Buna göre kurban kesme vaktinin sonunda zengin olan kişiye kurban kesmek vacip olur ancak önceden zengin dahi olsa son vakitte fakirleşen kişiye vacip olmaz. Kurban kesmekle mükellef olan zengin kişi -kurban kesmemişken- kesim günlerinden sonra fakirleşirse kurban olmaya elverişli bir koyunun kıymetini tasadduk etmesi zimmetinde bir borç olarak kalmaya devam eder. Zengin kişi, kesim günlerinde ölürse kurban kesme sorumluluğu düşer. Fakirin, kurban kestikten sonra zenginleşmesi halinde yeniden kurban kesmesi gerektiğini söyleyenler olmakla birlikte mütaahhirun alimleri, yeniden kesmesinin gerekmediğini söylemişler ve bu görüş ile amel edilmiştir.⁴⁰

Kurban ibadetinin vacip olmasında kurban kesme günlerinin sonuna itibar edilir. Bu günlerin tamamında zenginliğin bulunması şart değildir. Şöyle ki vaktin başında fakir olsa bile bayramın üçüncü günü gün batımından önce zengin olan kişi kurban kesmekle yükümlüdür. Öncesinde zengin olsa bile bayramın üçüncü günü gün batımından önce fakir olan ya da vefat eden kişi ise kurban kesmekle yükümlü değildir.⁴¹

Kurban satın almayan zengin kimse, bayram geçtiğinde kurbanın bedelini tasadduk eder. Satın alındığı halde bayramda kesilmeyen kurban aynen canlı olarak tasadduk edilir. Bu hususta zengin-fakir ayrımı yoktur.⁴² Söz konusu bu tasadduk ise zenginlere değil, sadece yoksullara dağıtılması suretiyle olur.⁴³

Kurban yükümlülüğünde malın helak olmasının mükellefiyetin varlığına veya yokluğuna etki etmesi, ancak edanın vacip olmasından sonra mümkündür. Edanın vacip olması ise kurban kesme günlerinin sonunda gerçekleşir. Dolayısıyla kurban kesme

³⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/312; Şeyh Nizâm vd., *el-Fetâva'l-hindiyye*, 5/292; Evliya Efendi, *Kurban Risalesi*, (b.y.: y.y., ts.), 12.

⁴⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/316.

⁴¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/315; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Sadeleştirilen: Mehmet Talu (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013), 483.

⁴² İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/321; Bardakoğlu, "Kurban".

⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/145-146.

günlerinden sonra mal helak olduğunda mükellefiyet sakit olmaz; kurbanın aynının veya kıymetinin tasadduk edilmesi gereklidir. Kurban kesme günlerinden önce helak olan mal ise edanın vücûbiyetinden önce helak olmuştur.⁴⁴ Yani bu durumda herhangi bir tasadduk etme yükümlülüğünün olmadığı anlaşılır.

Fakir veya zengin kişinin bir sebepten dolayı vaktinde kesemediği kurban, vakit çıktıktan sonra kesilerek kaza edilemez. Onun kazası, kurbanlık hayvanın canlı olarak tasadduk edilmesi şeklinde olur. Ayrıca zengin, kurbanlık satın almamış ise yine onun kıymetini tasadduk etmelidir. Vaktinde kesil(e)meyen kurbanın da tasadduk edilmesi gerekir.⁴⁵

2.2. Kurbanlığın Ölmesi, Kaybolması veya Çalınması

Kurban etmek üzere satın alınan hayvanın ölmesi, kaybolması ve çalınmasının sonuçları, zengin ve fakir açısından farklılık gösterir. Kurbanlık hayvanın satın alınımından sonra ölmesi, çalınması veya kaybolması durumunda fakirin yeniden kurban satın alması ya da herhangi bir tasaddukta bulunması gerekmez; çünkü kurbanın ona vacip olması, o hayvanı satın alması sebebiyledir. Satın aldığı hayvan helak olunca fakir üzerindeki yükümlülük de ortadan kalkar. Ancak kurbanlığı ölen, çalınan ya da kaybolan kişi zengin ise yeniden kurban satın alması gerekir; çünkü kurban kesmek, satın alma sebebiyle değil şeriatın emretmesi sebebiyle ona vacip olmuştur. Diğer bir sebep de zengin için kurban yükümlülüğünün, fıtır sadakası gibi kudret-i mümekkineye dayanması ve vacip bir borç olmasıdır.⁴⁶

Kurbanlık hayvanın satın alınımından sonra çalınması veya kaybolması durumunda yeni bir kurbanlık satın alınıp ilk hayvan da bayram günlerinde ortaya çıkarsa satın alan kişi zengin ise bu iki hayvandan istediğini kurban olarak keser; fakir olan kişinin ise -muayyen bir hayvanı kurban olarak kesmeyi kendine vacip kıldığı gerekçeyle- ikisini de kesmesi gerektiği ifade edilir. Bu meselede şu kural işletilir: Zengin olan kişiye kurban kesmenin şeriatın emretmesi sebebiyle vacip olduğunda rivayetler ittifak halindedir. Fakir hakkında ise ihtilaf vardır: Nâdirü'r-rivâyeye göre fakirin kurban niyeti ile hayvanı satın alması, onun kurban kesmesini vacip hale getirmezken zâhirü'r-rivâyeye göre böyle bir satın alma ile fakirin kurban kesmesi vacip olur. Fakirin ikisini

⁴⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/315.

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/68; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcên b. Yûnus es-Sûfi el-Bârî ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313/1895), 6/5.

⁴⁶ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talâl Yusuf (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.), 4/359; Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/87-88; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/325; Vecdi Akyüz, "Fikhî Açından Kurban", *Uluslararası Kurban Sempozyumu* (İstanbul: y.y., 2007), 29-30; Bilmen, *İslam İlmihali*, 481; Bardakoğlu, "Kurban".

de kesmesi gerektiği görüşü, satın alma fiilinin fakirden iki defa sâdır olması sebebiyledir. Zengine ise kurban kesmesi bir defa vacip kılındığı için sadece birini keser.⁴⁷ Nezir edilmesi halinde kurbanın vacip olacağı; dil ile söylenmeksizin sadece kurban etmeye niyet edilmesi sebebiyle ise vacip olmadığında Hanefî mezhebinde görüş birliği bulunmaktadır. Kurban etme niyetiyle hayvanın satın alınması halinde ise eğer kişi zengin ise bizatihi o hayvanı kurban etmesi vacip olmaz. Eğer fakir ise kurban etme niyetiyle hayvanın satın alınması halinde Hâherzâde (ö. 483/1090) Hanefilere göre fakirin o hayvanı kurban kesmesinin vacip olduğunu; Za'ferânî⁴⁸ (ö. 610 ?) ise vacip olmadığını ifade etmiştir. Şemsüleimme el-Halvânî (ö. 452/1060 [?]) ise vacip olmadığını ancak satın alırken kurban etmek için satın aldığı dili ile açıkça söylemesi halinde vacip olduğunu Hanefilerin görüşü olarak nakletmektedir.⁴⁹ Öte yandan bir koyunu olan kişi -fakir olsa dahi- onu kurban etmeye niyet etse veya kurban etmeye niyet etmeksizin satın aldığı bir koyunu daha sonra kurban etmeye niyet etse o hayvanı kurban etmesi kendisine vacip olmaz.⁵⁰ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'ndeki ifadelerle göre ise satın aldığı kurbanlık hayvan kaybolduğu için yenisini alan, bu esnada ilk aldığı kurbanlığı bulan fakirin iki hayvanı da kesmesinin gerekli görülmesi, fetvada tercih edilmeyen zayıf bir görüştür ve fakire ait kurbanın adak olması ihtimaline dayanmaktadır. Bu hükmün, kendilerini zorlayarak kurban kesenlere hitaben kurban kesme mükellefiyetlerinin bulunmadığına vurgu ve bir örneklendirme şeklinde anlaşılması gerekir. Yine Hanefî mezhebine göre özel olarak adanmadığı sürece fakirin kestiği kurban, adak kurbanı olmayıp zengin kestiği ile aynı hükümdedir.⁵¹ Bu durumda fakirin satın aldığı kurbanın özel olarak adakta bulunmadığı sürece adak kurbanı olmadığı söylenebilir. Neticede satın aldığı kurbanlık kaybolan ve onun yerine başka bir kurbanlık aldıktan sonra ilk aldığı kurbanlığı bulan kişi ister zengin ister fakir olsun bunlardan tercihen daha iyi olanını keser.⁵²

Eğer zengin kişi ikinci olarak satın alınan hayvanı keser ve bu hayvan da ilkinden daha düşük bir kıymete sahip ise iki hayvan arasındaki değer farkını da tasadduk eder.

⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/16; Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/87; Ekmeliüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî, *el-İnâye şerhu'l-hidâye* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/516; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/326; Bilmen, *İslam İlmihali*, 481.

⁴⁸ Ebu Abdullah Za'ferânî, İmam Muhammed'in *el-Camiu's-sağîr*'indeki meseleleri tertip eden hanefî fakihidir. Bkz. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunân an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-müsennâ, 1941), 1/563.

⁴⁹ Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/87-88; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binaye Şerhu'l-Hidâye*, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 12/31.

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/61-62; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 5/291.

⁵¹ Evliya Efendi, *Kurban Risalesi*, 20; Bardakoğlu, "Kurban".

⁵² Bardakoğlu, "Kurban".

Şayet kişi fakir ise -adak oldukları gerekçesiyle- her ikisini de kesmesi gerektiği ifade edilmekle birlikte bir görüşe göre sadece birisini kesmesi yeterlidir.⁵³

Zengin kişi Kurban Bayramı'ndan önce kurbanlık bir koyun satın aldıktan sonra koyun kayboldu ve bu kişi de fakirleşse Kurban Bayramı'nda tekrar kurbanlık satın alması gerekmez. Çünkü kurbanın vacip olduğu günlerde sahip olduğu nisap azalmıştır ve vücûbşartı olan zenginlik ortadan kalkmıştır. Zengin iken satın alıp da kaybettiği koyunu fakirleştikten sonra Kurban Bayramı günlerinde bulması halinde onu kesmek zorunda da değildir. Çünkü vücûbvaktinde fakirdir. Zengin kişi, satın aldığı koyunu kaybettiği için yeniden bir koyun alıp onu kurban olarak kestikten sonra fakir olarak önceki koyunu bulsa onu tasadduk etme zorunluluğu yoktur.⁵⁴ Şafiilere göre sünnet olarak kesilecek olan kurban kaybolduğu veya çalındığı takdirde herhangi bir yükümlülük söz konusu değildir. Bununla birlikte kaybolan hayvanı bulması durumunda onu boğazlayıp tasadduk etmesi müstahabdır. Kurban kesim günlerinden sonra kesilmesi durumunda da o hayvan artık et hayvanı olur ve tasadduk edilir.⁵⁵ Malikî ve Hanbelîlere göre kaybolan hayvan yerine başkasını kurban etmek gerekmez.⁵⁶

2.3. Kurbanın Kusurlu Hale Gelmesi

Kurbanlık hayvanda meydana gelen ve onun kurban olmasına engel olduğu belirtilen kusurun, kurbanın geçerli olmasına etkisi, kişinin zengin veya fakir olmasına göre değişmektedir. Şöyle ki zengin bir kişinin kurban olarak satın aldığı besili bir hayvan onun elindeyken kurban olarak ilkten satın alınamayacak derecede zayıflarsa zengin için o hayvanın kurban edilmesi caiz değildir. Ancak fakirin satın aldığı bu kurbanlık onun elindeyken zayıfladığı takdirde fakirin o hayvanı kurban etmesi caizdir. Çünkü zenginin zimmetinde (kusursuz bir) kurban vaciptir ve satın aldığı hayvanı, zimmetinde borcu ödemek için kurban etmektedir. Satın aldığı hayvan kusurlu olduğu takdirde zimmetindeki borcu ödemiş olmaz. Hâlbuki fakirin zimmetinde esasen kurban borcu yoktur. Fakir olan kişi, bir kurbanlık satın aldığı anda o hayvan, kendisi için bir kurbet/ibadet olarak taayyün etmiş olur. Dolayısıyla fakirin satın aldığı hayvanda oluşan eksiklik, kurbet olarak taayyün eden hayvandaki eksiklik ve o haliyle hayvanı kurban etmesi caizdir, onun yerine başka bir hayvan satın alması gerekmez. Çünkü kurban, zengine

⁵³ Akyüz, "Fıkhi Açından Kurban", 29-30; Bilmen, *İslam İlmihali*, 481.

⁵⁴ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/64.

⁵⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*, thk. Zühayr eş-Şâvîş, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 3/219; a.mlf., *el-Mecmû'*, 8/379; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 8/138.

⁵⁶ Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 3/17; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/91.

ilkten şeriat tarafından vacip kılınmıştır; yoksa satın almakla vacip kılınmamıştır. Bu sebeple bizatihi o hayvan taayyün etmemiştir. Fakir için ise kurbanlık niyeti ile satın aldığı hayvanın bizatihi kendisi taayyün etmiştir ve hayvanda oluşan eksikliği tazmin etmesi gerekli değildir. Yine kurban, fakir kişi hakkında nafîle hükmündedir ve nafîlelerde müsamaha/genişlik vardır. Ancak belli bir hayvanı tayin etmeksizin kurban kesmeyi kendisine vacip kılan fakir bir kişinin, sağlam/kusursuz olarak satın alıp da sonradan kusurlu hale gelen hayvanı kurban olarak kesmesi, fakirden kurban mükellefiyetini düşürmez. Çünkü bu durumda zengininde olduğu gibi tam/kusursuz bir hayvanı kurban etmesi gerekir. Kurban olmaya engel olan diğer kusurların oluşması ya da hayvanın ölmesi veya çalınması durumunda da zengin ve fakir hakkında hükümdeki bu farklılık geçerlidir.⁵⁷

Netice itibarıyla kurban satın alan kişi zengin ise ister alım esnasında ister sonradan meydana gelmiş olsun hayvanda var olan kusur, kurban olmaya engeldir. Yani zenginin, her iki durumda da kusurlu hayvanı kurban etmesi caiz değildir. Çünkü onun zimmetinde vacip olan, eksiksiz bir hayvanı kurban etmesidir. Ancak zenginin aldığı kurban satım esnasında kusurlu olup da sonradan kusuru ortadan kalkarsa o hayvanı kurban etmesi caizdir. Şayet kişi fakir ise her hâlükârda (ister satım esnasında sağlam olup sonradan kusurlu olsun ister satım anında da kusurlu olsun) bu hayvanı kurban etmesi caizdir. Çünkü kurban onun zimmetinde vacip olmayıp satın alması sebebiyle taayyün etmektedir. Dolayısıyla ona vacip olan, satın aldığı hayvanı kesmesidir. Bu hayvan hangi vasıfta olursa olsun, fakir olan kişi yükümlülüğünü yerine getirmiş olur.⁵⁸ Kurban olarak satın alınan bir hayvanın daha sonra kusurlu hale gelmesi halinde Mâlikîlere göre başka bir kurbanlık hayvanın alınması gerekirken Şâfiî ve Hanbelîlere göre kusurlu hayvan, bu haliyle kurban edilebilir.⁵⁹ Kesim için yatırıldığı esnada kusurlu hale gelen hayvan Hanefilere göre kıyasen kurban olarak yeterli kabul edilmemesine rağmen istihsânen yeterli kabul edilmiştir. Böyle bir kusurdan kaçınmak mümkün olmayıp zorluğu def etmek için bu kusurlara itibar edilmemiştir.⁶⁰ Malikîlere ve en sahih

⁵⁷ Kâsânî, *Bedâi'*, 5/76; Merginânî, *el-Hidâye*, 4/359; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 6/6; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6, 325; *el-Mevsûa*, 5, 87; Bilmen, *İslam İlmihali*, 481.

⁵⁸ Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/93; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/325.

⁵⁹ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 8/138; Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (Sahnûn), *el-Müdevvene* (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 1/549; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 3/17; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/125; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/443; Bardakoğlu, "Kurban".

⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/17.

vecihte⁶¹ Şafiilere ve Hanbelilere göre kesim esnasında kusurlu hale gelen hayvan, kurban olarak yeterli olmaz.⁶²

2.4. Satın Alınan Kurbanın Satılması

Kurban ibadetini ifa etmek isteyen Müslümanlar bazen Kurban Bayramı'ndan önce bazen de bayram esnasında kurbanlık hayvan satın almaktadırlar. Daha sonra ise çeşitli sebeplerle mevcut kurbanlıklarını başka bir kurbanlık hayvanla trampa etmek ya da kurbanlığı satarak başka bir kurbanlık satın almak isteyebilmektedirler. Bir kurbanlık satın alan kişinin onu satıp da onun gibi başka bir hayvan satın almasında bir sakınca bulunmamaktadır. Çünkü satın almakla -kişi o hayvanı kendine vacip kılmadığı müddetçe- hayvan taayyün etmez. Satın alan kişinin, o hayvanı kendine vacip kılmış olması halinde ise Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre onun satılması kerahetle caizdir; Ebu Yusuf'a göre -Allah (cc) hakkı o hayvana taalluk ettiği için- caiz değildir. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre Allah (cc) hakkının taalluk etmesi, kişinin hayvan üzerindeki mülkiyetini ortadan kaldırmadığı gibi onu alıcıya teslim etmesine de engel değildir. Bir malın mülkiyette olması ve teslim edilebilir olması, onu satmanın caiz olduğunu gösterir. Nitekim zekât malını satmanın caiz olması da aynı gerekçeye dayanmaktadır. Bu meselenin delili şu rivayettir: Hz. Peygamber (as) bir kurbanlık satın alması için Hakîm b. Hızâm'a bir dinar para vermiş; o da bu para ile satın aldığı koyunu iki dinara satmış; daha sonra da bir dinar ile yeni bir kurbanlık almış, diğer bir dinarı da Hz. Peygamber'e (as) getirmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as) o bir dinarı tasadduk etmiş ve Hizâm için de "Allah (cc) alışverişine bereket versin" diye dua etmiştir.⁶³

Kurban olarak satın aldığı hayvanı satıp yeni bir kurban satın alan kişinin ikinci aldığı, değer bakımından ilkinden daha düşük olup kişi de ilkini kendisine vacip kılmış ise iki hayvan arasındaki değer farkını tasadduk eder. Zira kendisine vacip kılması sebebiyle malının o hayvan kadarını Allah'a (cc) ait kılmıştır. Bu sebeple de Hz. Peygamber (as), rivayette nakledildiği üzere bir dinarı tasadduk etmiştir. İki hayvan arasındaki farkın tasadduk edilmesi hükmünde bazı Hanefilerin zengin-fakir ayrımı yaptığı, tasadduk etme yükümlülüğünü sadece fakir için söz konusu ettikleri nakledilmektedir. Buna göre kişi zengin ise aradaki farkı tasadduk etmesi gerekmez; çünkü şeriat ona (belirli olmayan) bir hayvan kesmesini emretmektedir. Kurban olmaya elverişli herhangi bir hayvanı kesmekle yükümlülüğünü yerine getirmiş olacağı gibi satın aldığı kurbanlık telef

⁶¹ Vecih, mezheb imamının naslarından veya kaidelerden yapılan istinbattır. Bkz. Meryem Muhammed Salih ez-Zafirî, *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2002), 271.

⁶² Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/124; Nevevî, *el-Mecmû'*, 4/800; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/443.

⁶³ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebi Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beirut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.), "Buyû", 27 (No. 3386).

olduğunda da kurban kesme yükümlülüğü devam eder. Şayet kişi fakir ise iki hayvan arasındaki farkı tasadduk etmesi gerekir. Çünkü o, ikinci hayvanı kendine vacip kıldığı gibi ilkini de kendine vacip kılmıştır. Dolayısıyla kendi kendine yüklendiği ilk kurbandaki fazlalığı kendisine ayıramaz, onu tasadduk etmesi gerekir. Serahsî, zikri geçen bu görüşü naklettikten sonra kendi değerlendirmesini de ilave etmekte ve kurbanını satın yenisini alan kişinin zengin ya da fakir olması arasında fark bulunmadığını (yani hem zengin hem de fakirin, fazlalığı tasadduk etmesi gerektiğini) ifade etmektedir. Ona göre zengine kurbanı şeriat vacip kılrsa da zengin, belirli bir hayvanı vacip olarak tayin etme yetkisine sahiptir. Onun tayin etmesi neticesinde kurban kesilecek olan hayvan taayyün eder. Bununla birlikte zengin için hayvanın taayyün etmesinin, -fakirin aksine- zimmetinden düşmesi bakımından bir tesiri olmadığına da dikkat edilmelidir.⁶⁴ Yani zengin bir kişinin satın alıp kendine vacip kıldığı kurbanlık hayvan öldüğünde zengin borcu zimmetinde kalmaya devam eder. Serahsî'nin şöyle bir çıkarım yaptığı anlaşılmalıdır: Zengin mutlak olarak fazlalığı tasadduk etmeyeceği söylenemez; çünkü her ne kadar kurban, şeriat tarafından onun zimmetinde bir borç olarak kalsa da kurban kesmeyi kendine vacip kılmış olması da ihtimal dahilindedir. Zengin olan kişi, kurbanı kendine vacip kıldığında tıpkı fakir gibi ilk kurbanlıktaki fazlalığı tasadduk etmelidir. Bu sebeple zengin hakkında -kurban kesmenin onun zimmetinde bir borç olduğu gerekçesine istinaden- ilk kurbandaki fazlalığı tasadduk etmeyeceğinin söylenmesi isabetli değildir. Kanaatimizce gerek zengin gerekse fakir hakkında kurbanı kendine vacip kılan ve kılmayan şeklinde bir ayırım yapılması, sorunu ortadan kaldıracaktır. Şöyle ki şayet kişi -ister zengin ister fakir olsun- kurbanı kendine vacip kıldıysa ilkindeki fazlalığı tasadduk etmeli; vacip kılmadıysa tasadduk etmemelidir.

Satın alınan kurbanı daha sonra başkalarının ortak edilmesi hususunda da zengin-fakir ayrımı yapıldığı görülmektedir. Şöyle ki kurban etmek için büyükbaş bir hayvan satın alan kişinin daha sonra bu kurbanı yedi kişiye kadar başkalarını ortak etmesi eğer kişi zengin ise mekruh olmakla birlikte caizdir; çünkü o hayvan zengin kişi için taayyün etmemiştir. Şayet kişi fakir ise aldığı kurbanı başkasını ortak etmesi caiz değildir; çünkü o kişi, hayvanı kurban olarak satın almakla onu kesmeyi kendine vacip kılmış ve satın aldığı o hayvan kendisi için taayyün etmiştir. Bununla birlikte *Kâdîhân*⁶⁵ (ö. 592/1196), bu hususta zengin için verilen hükmün fakir için de aynen verileceğini ifade etmiştir.⁶⁶

⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/13; Burhânüddîn el-Buhârî, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, 6/88.

⁶⁵ Fahreddin Ebü'l-Mehâsin el-Hasen b. Mansûr (Kâdîhân), *Fetâvâ Kâdîhân fi mezhebi'l-imami'l-a'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 3/239.

⁶⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/15; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/72; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/317.

2.5. Kurbanın Etinin Taksimi

Kurban etinin nasıl dağıtılacağı hususunda Hz. Peygamber (as), İslam toplumuna rehberlik etmiştir. Diğer bazı kurban çeşitlerinde kurban etlerinde nasıl tasarruf edileceği hususunda daha katı kurallar olmakla birlikte udhiyyede bu tasarrufun, mümkün olduğu kadarıyla esnek tutulduğu görülmektedir. Kurban ibadetini yerine getiren kişinin kurban etini yemesi, biriktirmesi (iddihâr) ve tasadduk etmesi mümkün olmakla birlikte efdal olanın, üçte birini tasadduk etmek, üçte birini biriktirmek ve üçte birini de akraba ve arkadaşlarına ayırmak oluğu ifade edilmiştir. Fakirlere tasadduk edilen kısmın üçte birden az olmaması müstehabdır. Öte yandan kurban kesen kişinin kurbanının tamamını tasadduk etmesi caiz olduğu gibi kurban etinin tamamını kendine alması da caizdir; çünkü hayvanın kanını akıtmasıyla kurbet (ibadet) meydana gelmiştir. Hatta kurban kesen kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimseler mevcut olup da maddi olarak refah içerisinde değil ise kurbanın tamamını kendilerine almaları daha faziletli kabul edilmiştir.⁶⁷

Kurban etinin taksimi konusunda diğer mezheplerde de bu üçlü taksime yer verildiği söylenebilir. Malikîlere göre üçte bir gibi belli bir miktar sınırlaması olmaksızın kurban etini yeme, tasadduk etme ve hediye etme şeklinde üç işlemin cemedilmesi yani her birinin yapılması mendub kabul edilmiş; ayrıca kurbanın adak olması ya da adağın dışında bir kurban olması arasında fark görülmemiştir.⁶⁸ Şafîîlere göre adamak ya da belirlemek suretiyle vacip olan kurbanın tamamının tasadduk edilmesi vacipken, tavvu/sünnet olan kurbanda tasaddukun şart olup olmaması hususunda iki görüş vardır. Birinci görüşe göre kurban sahibinin, kurbanın tamamını yemesi diğer bir ifadeyle kendine ayırması caizdir. Daha sahih kabul edilen diğer görüşe göre ise kurban etinin bir miktarının tasadduk edilmesi vaciptir. Hepsini yediği takdirde tazmini gerekir. Tasadduk edilenden geri kalanı yemesi, hediye etmesi ve fakirlere tasadduk etmesi caizdir. İmam Şafîî'nin kavli-i cedidine göre sünnet olarak kesilen kurban hakkında iki rivayet vardır: İlkine göre üçte birini sahibinin yemesi ve üçte ikisini tasadduk etmesi; ikinciye göre de üçte birini yemesi, üçte birini hediye etmesi ve üçte birini de tasadduk etmesi müstehabdır. Yine Şafîîlerde fakirlere tasadduk edilen etlerin pişirilmiş olarak verilmesi caiz olmayıp çiğ olarak verilmesi gerekir. Ayrıca fakire verilen kurban etinin temlik kastıyla verildiğine, zengine verilenin ise doyurma kastıyla verildiğine vurgu yapılmaktadır. Bu ayırımın sonucu olarak da fakirin, kendisine verilen kurban etlerini

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/76; Kâsânî, *Bedâi'*, 5/81; Mergînânî, *el-Hidâye*, 4/360; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 6/326-328; Cezirî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/649-650; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 5/102.

⁶⁸ Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/122; Cezirî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/649; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 5/103; *el-Mevsûa*, 5/103.

satması caiz iken zenginin satması caiz görülmemiştir.⁶⁹ Hanbelîlere göre müstehab olan, kurbanın üçte birini yemek, üçte birini hediye vermek ve üçte birini de tasadduk etmektir. Kurbanın adak olup olmaması arasında fark yoktur.⁷⁰

Sonuç

1. Kurban ibadetinin ifa edilebilmesi için bir miktar mal varlığına sahip olmanın gerekliliği aşikârdır. Mezhepler içerisinde bu miktarı belirlemede en belirgin kriteri koyanın Hanefîler olduğu görülmektedir. Onlar, kurban kesmenin vacip olması için nisab miktarı mala sahip olmayı gerekli görmüşlerdir. Diğer mezhepler ise genel olarak kişinin kurban satın alma gücüne sahip olmasını ölçü almışlardır.

2. Satın alınan kurbanlık hayvanın ölmesi, kaybolması, çalınması veya satılması vb konular ile ilgili hükümlerde zengin için kurban kesmenin ilkten şeriat tarafından vacip kılınması ve kurban borcunun onun zimmetinde sabit olması; fakir içinse ilkten böyle bir borç sabit olmamakla birlikte kurbanlık niyetiyle satın aldığı hayvanın -adağa benzetilerek- kendisine vacip kılınması temel hareket noktası olarak dikkat çekmektedir. Kurbanlık hayvanın ölmesi, kaybolması, çalınması veya satılması hallerinden birisi kurbanlık hayvan için söz konusu olduğunda zimmet borcu olması sebebiyle zengin olanın yükümlülüğü devam ederken fakir olanın ise adağa benzetildiği için kurban niyetiyle satın aldığı hayvanın bizâtihi kendisini kurban etmek ona vacip olduğundan yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır. Ancak bazı durumlarda satın aldığı kurbanın fakire vacip kabul edilmesi, zengin ile mukayese edildiğinde kendi aleyhine bir durum arz etmektedir. İlgili başlıkta da değindiğimiz üzere satın alınan kurbanlık hayvan satılıp yerine kıymeti daha düşük olan yeni bir hayvan alındığında zenginin aradaki kıymet farkını tasadduk etmesi gerektiği, fakirin ise tasadduk etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Serahsî gibi bazı fakihlerin bu hususta zengin ile fakirin aynı hükme tabi olduğunu ifade ederek bir denge oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Kanaatimizce de bu yaklaşım, daha makul görünmekte ve fakirin lehine olması gereken bir durumda aleyhine olan bir sonucun ortaya çıkmasına fırsat vermemektedir.

3. Fakirin satın aldığı kurbanın, özel olarak adamadığı sürece adak olmayacağı söylemi, kanaatimizce isabetlidir. Nitekim bir hayvanın adağa benzetilmesinin kurban niyetiyle satın alınmasına bağlanması; ancak kişinin kendi yetiştirdiği bir hayvanı kurban etmeye niyet ettiğinde veya kurban etmeye niyet etmeksizin satın alıp daha sonra kurban etmeye niyet etmesi halinde o hayvanı kurban etmesinin vacip olmaması da bu

⁶⁹ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 3/223; Nevevî, *el-Mecmû'*, 8/413-415; *el-Mevsûa*, 5/103.

⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/448-449; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kanâ'*, 3/ 22; Cezîrî, *el-Fıkh ale'l-mezhâhibi'l-erbaa*, 1/649-650; *el-Mevsûa*, 5/104.

kanaati destekler mahiyettedir. Özel olarak adamadığı sürece satın aldığı kurban adak sayılmadığı takdirde fakir, yapmak istediği bir ibadet/hayır sebebiyle aynı durumdaki zenginden daha ağır bir sorumlulukla karşılaşmak zorunda kalmayacaktır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Adevî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrerem) es-Sâidî. *Hâşiyetü'l-Adevî alâ şerhi Kifâyetî't-tâlibî'r-rabbânî*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- Akyüz, Vecdi. "Fikhî Açından Kurban". *Uluslararası Kurban Sempozyumu*. 25-42. İstanbul: y.y., 2007.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Binaye Şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed er-Rûmî el-Mısrî. *el-İnâye şerhu'l-hidâye*. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Kudret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Haziran 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudret--fikih>
- Bardakoğlu, Ali. "Kurban". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 30 Haziran 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurban#2-islamda-kurban>
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. Sadeleştiren: Mehmet Talu. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013.
- Burhâneddin el-Buhârî, Burhânüddîn (Burhânü's-Şerîa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Merginânî. *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdulkerim Sâmî el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Burhânpürlü Şeyh Nizâm vd. *el-Fetâva'l-Hindîyye*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1310/1892.

- Büceyramî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer el-Büceyramî eş-Şâfiî. *Hâşiyetü'l-Büceyramî alâ Şerhi'l-Menhec*. b.y.: Matbaatü'l-Halebî, 1950.
- Büceyramî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer eş-Şâfiî. *Tuhfetü'l-habîb alâ Şerhi'l-Hatîb (Hâşiyetü'l-Büceyramî ale'l-Hatîb)*. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Cezîrî, Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz. *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-kebîr*. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Evliya Efendi. *Kurban Risalesi*. b.y.: y.y., ts.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Alî el-Mâlikî. *Şerhu Muhtasari Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1992.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Muğni li'bni Kudâme*. 10 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım 1414/1993.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-Mukaddimâtü'l-mümeħhidât*. thk. Muhammed Hacî. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-Kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*. 10 Cilt. Lübnan: Şeriketü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1970.
- Kâdîhan, Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî. *Fetâvâ Kâdihân fi mezhebi'l-imami'l-a'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâic fi tertîbi'ş-şerâic*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Kumaş, Alî. *İslam Hukukunda Sorumlu Olmanın Temeli (İstîtâat)*. Rize: Gece Kitaplığı, 2015.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Talâl Yusuf. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Meryem Muhammed Salih ez-Zafîrî. *Mustalahâtü'l-mezâhibi'l-fikhiyye*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002.

- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muh-târ*. 5 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Guneymî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. b.y.: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn*. thk. Züheyr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1991.
- Remlî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1984.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvene*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Sâvî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed eş-Şehîr. *Bülğatü's-sâlik li-akrabi'l-mesâlik (Hâşiyetü's-Sâvî ale's-Şerhi's-sağîr)*. b.y.: Dâru'l-Meârif, ts.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.
- Şeyhizâde, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (Damad Efendi). *Mecmau'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, vd. Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Vezeletü'l-evkâf ve's-suûni'l-İslâmiyye (Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı). *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye el-Küveytiyye*. Kuveyt: Tıbbâatü zâti's-selâsil, 1986.
- Yavuz, Ali Fıkri. *Açıklamalı-Muamelatlı İslam İlmihali*. İstanbul: Çile Yayınları, ts.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî. *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik*. Kahire: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313/1895.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 4. Basım ts.